

Kristian Gerner *Minnet av Kristallnatten skändas*

Ingvar Lundin *"Idag kan jag rapportera att vårt mål att lösa judefrågan i Litauen har uppnåtts"*

Jackie Jakubowski *Antisemiter, judiska journalister och "dubbla lojaliteter"*

*Massmord och det tyska samhället i Tredje riket –
Hugo Valentin-föreläsning av professor Saul Friedländer*

Harald Runblom *Om Hugo Valentin*

Minnet av Kristallnatten skändas

Antisemitism betyder judehat. För att blanda bort korten i kampen mot antisemitismen påstår judefientliga debattörer att även araber lider av antisemitismen, eftersom arabiska är ett semitiskt språk. Avsikten är att avleda människor från insikt om att judefientligheten är verklig och ett hot mot judar överallt i världen. De som använder ordet antisemitism på angivet sätt brukar i gengäld ordet antisionism när de sprider sin hatpropaganda mot judar. Logiken är att sionismen är en fruktansvärd ideologi och att alla judar är sionister, vare sig de "erkänner" det eller inte.

Den svenska vänster som tar ställning mot Israel och för palestinierna gör detta i vissa fall i namn av antisionism. Det finns en strävan att relativisera och banalisera Förintelsen och att vända den avsky som detta begrepp är förknippat med mot Israel och mot alla judar. Vänsterpartiets ungdomsförbund Ung vänster och närstående rörelser utnyttjade år 2001 åminnelsen av den tyska Kristallnatten den 9 november 1938 för offentliga manifestationer mot Israel och sionismen. Med slagord som användes den 9 november 2001 i Stockholm, Göteborg, Lund och Uppsala sattes staten Israel respektive den sionistiska ideologin i Tysklands och nazismens roll. Palestinierna sattes i de tyska judarnas ställe som offer.

I Uppsala sade under manifestationen mot Israel i samband med minnesdagen, en företrädare för Ung vänster: "Under kristallnatten utsattes judarna för en kollektiv bestraffning. Samma sak drabbar det palestinska folket när Israel ockuperar hela byar som straff för något som en självmordsbombare har gjort." Men Kristallnatten var inte alls någon "bestraffning". Den var ett led i nazisternas politik att mörda och fördriva judarna, en kategori som inte på något sätt hade definierat sig som en grupp som stod mot andra tyskar men en kategori som 1935 med Nürnberglagarna hade berövats sina medborgerliga rättigheter. Kristallnatten kännetecknades av plundring, lynchningar och bortförande av 30000 judar till koncentrationsläger. Händelserna var ett steg på vägen mot Förintelsen.

I Lund deltog i den israelfientliga demonstrationen den 9 november 2001 förutom Ung Vänster också ABF Lundabygden, Kommunalarbetarförbundet Lund, KPML(r), Lunds socialdemokratiska studentklubb, Smålands Nation, Svensk-Kubanska föreningen och

Vänsterpartiet. Affischeringen inför demonstrationen förde fram slagorden ”Minns kristallnatten – kampen fortsätter, Krossa kapitalismen som föder rasismen!, Schengen dödar – riv fort Europa! samt Palestina blöder – dags att agera!”. Själva demonstrationen skedde under en banderoll med texten ”Stoppa Israels terror! Leve Palestina!”. Den enda koppling till Nazityskland som förekom var på ett flygblad där nazisternas politik jämfördes med Israels. Först utmålas sionismen som en ondskefull ideologi och judarna som sionister. Sedan bagatelliseras och banaliseras Förintelsen genom att beskrivas som ett medel för giriga judar att pressa pengar både från banker i Schweiz och fattiga polska bönder. Och nu skändas minnet av Kristallnatten genom att denna judefientliga lynchningsverksamhet inte ägnas medkänsla med offren utan används som ett vapen i vänsterns antiisraeliska och antisionistiska propaganda.

För Svenska Kommittén Mot Antisemitism är det nödvändigt att uppmärksamma och fortsätta striden på denna nygamla front i kampen mot antisemitismen. Kommitténs ekonomi är fortfarande oerhört ansträngd. Värdet av ekonomiskt stöd är mycket stort.

Professor Kristian Gerner

Ordförande i Svenska Kommittén Mot Antisemitism

”Idag kan jag rapportera att vårt mål att lösa judefrågan i Litauen har uppnåtts”

Av Ingvar Lundin

Förintelsen, Holocaust, Shoah, leder tankarna till dödslägren i det ockuperade Polen: Treblinka, Auschwitz, Majdanek, Sobibor, Stutthof... Barackerna i långa rader, de höga skorstenarna, selektionerna, vaktornen, bilderna på människospillrorna i sina randiga paltor. De oerhörda dödstalen, mängden av berättelser från överlevande, bildmaterial, vittnesmål från krigsförbrytarrättegångar gör att Förintelsen för alltid kommer att associeras med det ockuperade Polen. Men Förintelsen, det metodiska massmördandet av judar, började inte i Polen. Det började i de baltiska länderna, i Estland, Lettland och Litauen.

När det första förintelselägre i Polen, Chelmno, togs i bruk den 8 december 1941 var majoriteten av de baltiska judarna redan mördade. En dryg vecka innan massmördandet började i polska Chelmno hade *SS-Standartenführer Karl Jäger*, med Litauen som ansvarsområde, rapporterat hem till Berlin om sina exempellösa framgångar. Rapporten är daterad den 1 december 1941:

”Idag kan jag rapportera att vårt mål, att lösa judefrågan i Litauen har uppnåtts. I Litauen finns nu inga judar, fransett judiska arbetare och deras familjer, i Sjauliai 4500, i Kaunas 15 000 i Vilnius 15 000.”

Karl Jäger var chef för Einsatzkommando 3, med uppgift att mörda judar, zigenare, kommunister, homosexuella och andra avvikande grupper. Ingen tvekan råder om vilken av dessa grupper som stod högst på listan: judarna. Jäger prisar de tappra litauiska partisaner som assisterat i massmördandet. Allt har gått så smidigt och lätt. Han använder termen 'Parade-

schiessen' när han beskriver insatsen . Efter fem månaders kampanj med start den 22 juni 1941, efter det att Hitler inlett 'Operation Barbarossa', summerar Karl Jäger offrens antal i Litauen till 137.346. ”Jag har alltid haft en stark plikt känsla”, förklarade Jäger när han arresterades 1959. Han förekom rättsmaskineriet och hängde sig.

Berlin fick rapport om framgångarna i Lettland. Redan den 15 oktober 1941 efter drygt tre och en halv månads ockupation rapporterades till Berlin att 30 000 judar hade mördats. Den siffran nästan fördubblades genom två fasansfulla s.k. ”aktioner” i Rumbulaskogen utanför Riga. I en sammanfattning av året daterad den 12 januari 1942 rapporteras:

”I Lettland finns nu judar bara i Riga och Daugavpils. Genom en aktion genomförd av SS polistrupper reducerades antalet judar från 29.000 till 2.600”

I Wannsee utanför Berlin hölls, med början den 20 januari, den konferens som skulle samordna alla krafter för ett snabbt genomförande av vad som kallades ”den slutliga lösningen” av judefrågan. Adolf Eichmann presenterade ett arbetsmaterial där antalet judar rapporterades land för land. I Estland fanns inga judar. Estland förklarades att som enda land vara *Judenrein*.

Förintelsen i Baltikum har få likheter med det som skedde i Polen. I de polska lägren bedrevs massmördandet i industriella former under 3 – 3 _ år. Här fanns enorma resurser till förfogande. I de baltiska länderna pågick visserligen mördandet ända fram till befrielsen, men majoriteten av judarna mördades redan under andra halvåret 1941. De tyska resurserna som var avsatta för att uppnå målet att förrinta judarna, var synnerligen små. Utan den omfattande och effektiva assistansen av ester, letter och litauer, hade massmördandet inte blivit så framgångsrikt.

De tyska arméerna åtföljdes av speciella mördarband, *Einsatzgruppen*. Fyra sådana var i aktion längs den långa östfronten. Einsatzgruppe A ryckte in i Litauen och Lettland. Redan under ockupationens första dag mördades judar i samhällena vid gränsen. Förbandet omfattade ett tusental man som var uppdelade på fem mindre enheter, *Einsatzkommandon*. Ett kommando på tvåhundra man var ingen stor styrka att skickas ut till städer och mindre samhällen på jakt efter judar. I kommandot fanns även chaufförer, mekaniker, koktrossen, radiooperatörer, ordonnanser och tolkar. Kommandot kunde också vid behov delas in i mindre grupper. Ett sådant s.k. *Sonder-kommando* hade kanske inte mer än ett dussin man till förfogande för att slå till mot en judisk *shtetl* på den litauiska landsbygden, arresterar judar, genomföra de summariska förhören för att sedan under bevakning föra bort judarna till mordplatsen.

Om inte inhemska nazister hade angett och arresterat judar, och om inte invånarna i de små samhällena på landsbygden hade angett sina judiska grannar och vaktat dem i väntan på de dödande skotten, så hade tusentals judar undgått Förintelsen. Flyktmöjligheterna fanns under ockupationens första dagar och åtskilliga judar satte sig också i säkerhet på andra sidan östgränsen. De flesta baltiska judar som överlevde Förintelsen överlevde i Sovjetunionen. Men det snabbt upprättade sambandsarbetet mellan tyskarnas mordkommandon och baltiska frivilliga stängde flyktvägarna.

Sommaren 1941 härjade nazisternas mördarband i de baltiska länderna, de länder som snart skulle bli tyskarnas *Ostland* . I de tre ockuperade staterna fanns uniformerat baltiskt manskap med i mordkommandona. *Victor Arajs* var en havererad lettisk akademiker som driven av sitt judehat och sin vurm för Hitlers Tyskland, redan före den tyska inmarschen, hade samlat flera

hundra man omkring sig i en paramilitär styrka. Han anmälde sig omedelbart för tjänstgöring hos tyskarna; inte som stridande manskap mot ryssen, utan som judemördare.

Arajsmännen åtog sig redan den 6 juli 1941 att gripa och mörda tusentals judar och kommunister i Bikerniekiskogen i Riga. Arajs och hans män hade då redan jagat in ett okänt antal judar i den stora synagogan vid Gogolgatan i Riga och tänt på. När brandkåren kom till platsen förbjöd det lettiska kommandot alla försök att stoppa branden. Under sommaren 1941 hemsökte Arajskommandot byar och samhällen över hela den lettiska landsbygden på sin jakt efter judar. Mördarna färdades i buss till gamla judiska samhällen: *Bauskas, Tukums, Talsi, Kuldiga, Litene, Ape, Valmeira...* När uppdraget var utfört och massgravarna igenfyllda, gick bussresan vidare till nästa by. Men först efter det att Arajsmännen befäst sin triumf genom att vid infarten till samhället sätta upp en skylt - *Judenrein*.

Polacker som bodde i närheten av förintelselägren kunde, ofta utan att bli trodda, hävda att de inte visste vad som hände innanför taggtråden. Mördandet skedde utan publik. Så icke i Baltikum. I varje stad, varje samhälle där det fanns judar, visste också ester, letter och litauer vad som skedde. De såg processionerna av fängslade judar på väg mot den skogsglänta där de skulle mördas. De hörde de smattrande skottsälvorna från polishusens bakgårdar. När plågade judar marscherade ut från gettot på väg till slavarbete för nazisterna, stod deras landsmän som åskådare till deras lidande. Balterna, var de än bodde, visste vad som hände med deras landsmän, judarna. I Baltikum förblev Förintelsen under decennier en berättad men ej nedtecknad historia

Antisemitismen var ett arv från tsartiden, djupt rotad i samhällskroppen. I Litauen, som låg inom det område där judar var tillåtna att bo, reglerades judarnas liv av hundratals lagar och förordningar och de ”riktiga” litauer hade lärt sig att judar var människor av en sämre sort. I det katolska Litauen visste de fromma, att det var judarna som dödat Kristus. Även i de lutherska predikstolarna förmedlades detta budskap. Den ryska ortodoxa kyrkan var oförsonlig i sin kamp mot dem som de kallade ”Kristi fiender”, d.v.s judarna. Det gamla tsarväldet bröt samman och de baltiska folken erövrade sin frihet. I de nya republikerna Estland, Lettland och Litauen fick judarna ganska långtgående rättigheter. Men gammal, folkligt förankrad antisemitism, lagstiftas inte bort på kort tid.

Ester, letter och litauer värjer sig med all kraft mot påståendet att de skulle ha varit extrema i sin antisemitism, sitt judehat. Olika politiska skeenden i de unga baltiska republikerna gjorde att klyftan mellan ”äkta” ester, letter, litauer och de många minoritetsgrupperna vidgades och fördjupades. Redan på 1920-talet hade Lettlands antisemiter organiserat sig i *Nacionales klubs* som kom att bli den nazistiska organisationen *Perkonkrust*, Åskkorset. I Litauen hade den fascistiska rörelsen *Unga Litauen* 40 000 medlemmar 1929. I alla tre republikerna uppstod en mängd politiska partier när det nu var möjligt att utnyttja de nyss erövrade medborgerliga rättigheterna. Partisplittringen ledde till ständiga och lamslående regeringskriser och ropen höjdes på en stark man i statens ledning. Mönstret var det samma i de tre länderna. I Litauen var det demokratiska experimentet över redan 1926, då en grupp officerare genomförde en statskupp. Presidenten Antanas Smetona kom att i praktiken bli enväldig diktator. I Estland genomförde ”riksäldsten” Konstantin Päts sin statskupp 1934. Samma år fick Lettland sin diktator, Karlis Ulmanis.

Under tiden som föregick krigsutbrottet 1939 hölls inga fria val i de baltiska republikerna. En rad partier var olagligförklarade och censur införd. I Lettland inrättades till och med ett koncentrationsläger där socialdemokrater och kommunister hölls fängslade.

Nyhetsförmedlingen var strypt och de baltiska folken fick ingen objektiv information om utvecklingen i Tyskland, hetsen mot judarna, Nürnberglagarna, Kristallnatten, eller de tyska koncentrationslägren.

När kriget bröt ut 1939 fanns det många nazistiska grupperingar i Baltikum. Framförallt i Litauen finansierades den nazistiska verksamheten direkt från Berlin. De baltiska nazisterna hade svårt att orientera sig i det nya politiska landskapet när Molotov-Ribbentrop-pakten förvandlade ärkefienden Stalin till en vapenbroder. Så kom i maj 1940 Sovjets överfall på de baltiska staterna med brutala övergrepp på människor och egendom som följd. Inte minst de judiska organisationerna drabbades. Synagogor, skolor och församlingshus förställdes och judiska köpmän blev av med sina butiker. Denna första sovjetockupation har gett upphov till [sägner](#) som fortfarande berättas om hur judarna svarade för mord, plundring och deportationer. Förklaringen till denna [sägen](#) är att det ännu fanns judar i ganska höga maktbefattningar i de stalinistiska terrororganisationerna.

Den 14 juni 1941, en dryg vecka innan de tyska arméerna inledde fälttåget österut, genomförde sovjetockupanterna den första stora deportationen av balter. Fler skulle följa under den andra långa ockupationen. Under det hektiska dygnet, 14-15 juni 1941, när deportationerna pågick sändes tjugotvåusen fångar från Litauen österut. Av dessa var sjutusen judar. Tjugotusen letter deporterades till lägren vid Ishavet. Av dessa var femtusen judar. Var tionde estnisk jude deporterades. Om esterna skulle ha drabbats lika hårt som judarna skulle de deporterades antal inte ha stoppat vid tiotusen, utan mellan nittiotusen och hundratusen. Sovjetsoldaterna lastade godsvagnarna fulla med de traditionella klassfienderna, kapitalister, intellektuella, nationalist, kanske också aktiva motståndskämpar, samt mer än 12 000 judar. Här gör historien ett överraskande krusprång. Många av de judar som sändes till hårt arbete i sovjetiska läger överlevde. Under 1950-talets våg av amnesti kunde de återvända hem till sina föröddade länder. De hade undgått Förintelsen.

När den tyska invasionen påbörjades en dryg vecka efter den stora deportationsvågen, var klyftan mellan judar och de ”riktiga” esterna, letterna och litauererna djup och omöjlig att överbrygga. Balterna hälsade de tyska befriarna med blommor och hakkorsflagg, sprittande marschmusik och Horst Wessel, och judejakten hade börjat.

Fortfarande idag på 2000-talet hörs aggressiva samtal om den påstådda judiska skuldbördan för de stalinistiska deportationerna under kriget. Budskapet är övertydligt: judarna fick vad de förtjänade. I tidningarnas insändarspalter utpekas alltjämt judarna som ansvariga för den stalinistiska terrorn.

Ingvar Lundin

journalist med särskilt intresse för Baltikum och det judiska livet där och författare till boken:
Baltiska judar – fördrivna förföljda förintade

Antisemiter, judiska journalister och ”dubbla lojaliteter”

Av Jackie Jakubowski

Våren 1968 var den kommunistiska regimen i Polen inne i en intern maktkamp som snart övergick i en antisemitisk kampanj. Den drabbade ofta helt assimilerade judar, till och med personer vars "judiskhet" fanns tre generationer tillbaka – enligt de nazistiska Nürnberglagarna. Det vanligaste sättet att angripa dem var att ifrågasätta deras pålitlighet. "Kan en jude, som Zygmunt Bauman, skriva trovärdigt om *polsk* historia?", "Kan en jude, som Adam Bromberg, vara lämplig som redaktör för en *polsk* Nationalencyklopedi?", "Är en journalist vars farfar kanske var rabbin objektiv nog att rapportera om Mellanösternkonflikten?" – så formulerades försåtliga frågor som i förlängningen kunde omfatta alla samhällets funktioner och alla Polens judar, vilka också till slut officiellt anklagades för att vara "femtekolonnare".

Jag trodde inte att jag mer än 30 år senare skulle bli påmind om dessa fruktansvärda dagar på ett så konkret sätt som när jag såg Mediemagasinet i SVT nyligen. Programmet handlade om Mellanöstern-rapporteringen. Budskapet var att massmedias bild är "snedvriden" och "förvanskad" – till Israels favör. För detta i sig grundlösa påstående presenterades inte ett enda belegg. I stället misstänkliggjordes vissa journalister – inte för vad de skrivit, utan på grund av deras ursprung. Det enda "beviset" för påståendet att svenska medier friserade bilden av Israel var nämligen att tre av sex korrespondenter för svenska medier är judar.

Kulturjournalisten Mikael Löfgren (garanterad icke-jude, får man förmoda, och därmed objektiv) var den som var mest bekymrad över vad hans kollegors "judiska bakgrund" skulle kunna innebära för deras objektivitet. Löfgrens resonemang är naturligtvis orimligt. Skulle det faktum att Sveriges Radios Lars Gunnar Erlandsson inte är jude göra honom "objektiv" per definition när han rapporterar från Gaza? Tänk om det visar sig att Erlandsson hade en judisk morfar? Hur många generationer tillbaka är Mikael Löfgren villig att gräva?

Och hur skall Löfgrens resonemang tillämpas på Göran Rosenberg, Noam Chomsky eller andra judiska Israelkritiker? Är de koscher (godkända) för Löfgren, trots att de är judar, bara för att de är kritiska mot Israel?

Löfgren utvecklade senare ämnet i DN (16 nov.). Han citerade en artikel av Expressens Arne Lapidus (jude), som han uppfattade som tendentiöst pro-israelisk. Men om samma text hade skrivits av en skånsk prästson – vad skulle det bevisa?

Det är inte första gången Mikael Löfgren för fram sina grumliga teser. I förordet till Edward Saids bok "Fred utan land" skrev han: "Många israeler har invandrat. Några av dem är journalister som arbetar för sitt förra hemlands medier. Det kan ibland leda till konflikter mellan yrkes- och medborgarroll, som i sin tur får avgörande konsekvenser för hur svenska mediekonsumenter uppfattar skeenden i den här konfliktfyllda delen av världen. ... En av dessa naturaliserade israeler är Cordelia Edvardson, Svenska Dagbladets korrespondent i Mellanöstern." Löfgren ger dock varken i sitt förord eller i den efterföljande debatten i SvD (april 1997) ett enda exempel på dessa "avgörande konsekvenser för ... svenska mediekonsumenter" som Edvardsons lojalitetskonflikt "mellan yrkes- och medborgarroll" skulle ha lett till.

I sin replik till Edvardson (som varken är israelisk medborgare eller knappast gjort sig känt för att vara en pro-israelisk debattör) förtydligar Löfgren sina xenofobiska nojor: "Medborgarroll handlar om identitet och lojaliteter." Just det! Där har vi Löfgrens problem med Edvardson och andra svenska journalister "med judisk bakgrund": Kan man verkligen lita på dem? Vad har de egentligen för "identitet", vad har de för "lojaliteter"?

Ja, precis så lät det i polsk TV året 1968, när antisemiterna talade om polska judars ”dubbla lojaliteter” och när journalister, historieprofessorer och nationalekonomer avskedades från sina arbeten – inte för vad de skrivit utan för att de var – eller av andra stämplades som – judar.

Jackie Jakubowski

är kulturskribent och chefredaktör för tidskriften Judisk Krönika.

Massmord och det tyska samhället i Tredje riket – Hugo Valentin-föreläsning av professor Saul Friedländer

Av Stéphane Bruchfeld

Samtidigt som Nobelfestligheterna pågick i Stockholm i december inträffade den 11 december ett, om än inte lika pampigt och festligt, så dock nydanande och minnesvärt evenemang i Iherusalem på Språkvetenskapligt centrum vid Uppsala universitet. Programmet för studier kring Förintelsen och folkmord vid Uppsala universitet beslutade i fjol, på initiativ av programmets föreståndare professor Harald Runblom, att instifta en årligen återkommande Hugo Valentin-föreläsning. Syftet är dels att hedra Hugo Valentins minne och dels att på detta vis uppmärksamma och visa uppskattning för framstående insatser på Programmets forskningsområden.

Uppdraget att inleda föreläsningsserien hade kommit professor Saul Friedländer från University of California, Los Angeles (UCLA) till del. Saul Friedländer är en av världens främsta forskare på Förintelsen och författare till flera centrala arbeten om nazismen och mordet på Europas judar. År 1999 kom på svenska den uppmärksammade ”Förföljelsens år, 1933–1939” (Natur och Kultur), som utgör den första volymen av ”Tredje riket och judarna”. Den 75-årige Friedländer, som även intervjuades av tidningar och radio och medverkade vid ett öppet seminarium med studenter och forskare i anslutning till Programmets kurs i Förintelsens historia och historiografi, hade rubricerat sin föreläsning ”Massmord och det tyska samhället i Tredje riket: Tolkningar och dilemman”. Med utgångspunkt i både nya källor och nyläsningar av kända omständigheter, tog Friedländer upp två frågeställningar. Den ena gällde graden och karaktären av den reguljära arméns, dvs. Wehrmachts roll och ansvar för att massmordet på judarna kunde genomföras, och den andra hur mycket den tyska befolkningen visste om vad som skedde och vilken betydelse denna vetskap ska tillmätas. Efter kriget samverkade många intressen för att skapa bilden av det rena Wehrmacht, som hade utkämpat ett ”vanligt” hedersamt krig i kontrast till det smutsiga SS som var skyldigt till mass- och folkmord. (SS-veteraner, som t.ex. SS-generalen Paul Hausser i sina böcker ”Waffen-SS im Einsatz” och ”Soldaten wie andere auch”, gjorde dock allt för att rentvå de stridande förbanden också i Waffen-SS. Om brott hade begåtts så var det medlemmar i det s.k. Allgemeine SS som var de skyldiga. Sådana undanmanövrar har haft ett visst genomslag, som i TV-dokumentären nyligen om svenskarna som frivilligt anslöt sig till Waffen-SS under kriget.) Även personer som förbundskanslern Helmut Schmidt, som hade tjänstgjort som ung soldat på östfronten, krävde att bli trodd när han hävdade att han och hans kamrater inte hade märkt av något annat än detta ”vanliga” krig.

Under åren, men främst sedan 1980-talet, har kritiken som alltid funnits mot denna bild vuxit i styrka och slagit igenom såväl i forskningen som i det allmänna medvetandet. Verkligheten var en annan, inte minst på östfronten och på Balkan där Nazityskland bedrev ett ohöjlt förintelsekrig. Den tyska armén, långt från att kunna frikopplas från ansvar för Hitlerregimens

politik, utgjorde i själva verket en nödvändig förutsättning för dess genomförande. Wehrmacht var därtill ofta direkt inblandat såväl i krigsförbrytelser som i brott mot mänskligheten.

Som ett tydligt exempel på hur armén och dess högsta ledning agerade villiga redskap i kriget mot ”judebolsjevismen”, angav Friedländer utrotningen i augusti 1941 av den judiska befolkningen i Belaja Tserkov sju mil söder om Kiev. Exekutionerna ägde rum på begäran av den lokala arméstaben, och genomfördes av en pluton ur Waffen-SS och ukrainsk milis under ledning av ett Einsatzgruppkommando (SK 4a). Ett ”missöde” inträffade då 90 småbarn undgick att skjutas, vilket ledde till en omfattande rapportering av officerare och fältkaplaner ända upp till ledningen för den sjätte armén med begäran om instruktioner. Fältmarskalken von Reichenau gav till slut tydliga anvisningar att även dessa småbarn skulle elimineras, och meddelade irriterat att han i fortsättningen inte önskade bli störd av dylika rapporter. Barnen sköts dagen därpå.

Hur mycket visste man då hemma i Tyskland om vad som pågick? Det var t.ex. inte ovanligt att soldater, i brev hem eller på permissioner, berättade om vad de inte kunnat undgå att bli vittnen till. Det är uppenbart att vetskapen bland gemene man var betydligt större än vad man i efterhand har varit beredd att erkänna, men det har samtidigt varit oklart exakt hur kunskapen togs upp och bearbetades. Historikern J.P. Stern har uttryckt frågeställningen elegant: ”Det tycks som om folket i Tredje riket visste så mycket (t.ex. om dödandet av landets tyska medborgare) eller så lite (t.ex. om dödandet av landets judiska medborgare) som de hade lust att veta. Vad de inte visste, ville de inte heller veta, av uppenbara skäl. Men att inte vilja veta, betyder alltid att veta tillräckligt för att veta att man inte vill veta.” Friedländer visade nu emellertid med nytt material från bl.a. rapporter om stämningar på hemmafronten som samlades in av tyska underrättelseorgan, att t.o.m. på små orter vid den franska gränsen var vetskapen om vad som *de facto* skedde under förintelsekriget långt bort i öster relativt detaljerad redan på ett tidigt stadium.

Med denna föreläsning gav Friedländer åhörarna en tydlig inblick i arbetet med den andra volymen av sitt *magnum opus*. Enligt uppgift ska den vara färdig om två år, och boken kommer av allt att döma att påverka forskningen och debatten om Förintelsen i om möjligt än högre grad än den första delen. Man kan inte annat än glädjas åt att även en svensk publik numera har förmånen att få lyssna till föreläsningar om Förintelsen på högsta internationella nivå, och det är bara att tacka Programmet för studier kring Förintelsen och folk mord och Uppsala universitet för detta viktiga initiativ.

Stéphane Bruchfeld, idéhistoriker vid programmet för studier kring Förintelsen och andra folk mord, Uppsala universitet

Om Hugo Valentin

Av professor Harald Runblom

När Centrum för multietnisk forskning 1986 organiserade symposiet Judiskt liv i Norden vid Uppsala universitet, var historieprofessorn och ledamoten av Svenska akademien Erik Lönnroth inledningstalare. Han sade avslutningsvis att han ville ”erinra om en judisk historiker av stort format, en sällsynt högtstående kulturpersonlighet, som var verksam här i Uppsala. Hugo Valentin har gjort den avgörande insatsen i utforskandet av judarnas historia i Sverige. Hans namn får inte vara glömt vid detta tillfälle—nu eller någonsin.”

Familjen Valentin kom till Sverige från Posen i Tyskland under tidigt 1800-tal. Hugo Valentin föddes 1888. Han tog ”mogenhetsexamen” vid Nya Elementarskolan i Stockholm 1907, blev fil. dr 1915 och docent 1930 vid Uppsala universitet. Åren 1931-32 samt 1951 upprätthöll han, såsom tillförordnad, den ena professuren i historia vid Uppsala universitet. 1948 fick han professors namn. Han dog 1963.

Hugo Valentin var en historiker med breda intressen. Förordet till hans kanske viktigaste arbete är daterat i augusti 1924. Den bär titeln *Judarnas historia i Sverige* och är på 572 sidor. Här skildras den judiska minoritetens förhållande till det svenska samhället. Framställningen ger också en utförlig bild av de svenska judarnas kulturhistoria och gradvisa inlemmande i svensk kultur. Trots att den utkom för mer än tre kvarts sekel sedan och endast i liten utsträckning behandlar den östeuropeiska invandringen, är denna bok det finaste historieverket över någon invandrargrupp i detta land.

Dokumentation om och studier av Förintelsen tog sin början redan före krigsslutet. Redan medan kriget pågick började judiska forskare samla material och upprätta arkiv för att dokumentera förföljelser, grova övergrepp och avrättningar. Inte minst i Polen och Tyskland gjordes sådana ansatser. Särskilt kan den polsk-judiske historikern Emanuel Ringelblums insamlande av dokumentation under svåra omständigheter i Warszawa nämnas. I gettot organiserade han dels *Yidische Kultur Organizatsye*, och dels det underjordiska arkivet *Oneg Shabbath*. Ringelblum, född 1900, mördades 1944. Hans verksamhet i Polen hade en parallell. Som en underjordisk aktivitet startade i Grenoble 1943 en liten grupp att samla och bevara dokument om Holocaust. Detta var början till *Centre de documentation juive contemporaine* (CDJC) i Paris.

Det är i detta tidiga skede av dokumentation och grundläggande kartläggning av Nazi-tysklands brott mot Europas judar som man måste placera Hugo Valentin. Hans tidiga observationer av Tredje Rikets grymheter och konsekventa mördande utmynnade i en stor artikel i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 13 oktober 1942. Den fick stort genomslag liksom hans artiklar i *Judisk krönika* om samma ämne.

Det finns många vittnesbörd om Hugo Valentins mänskliga kvaliteter. I Uppsala har många vittnat om hans engagemang för sina medmänniskor. Belysande är några rader av Herbert Tingsten: ”[Valentins] intensiva arbete för andra främmande människor, särskilt för flyktingar under krigsåren, står för mig som något beundransvärt”. *Encyclopedia Judaica* (vol. 16) skriver om Valentin att han som president och senare hederspresident för Zionistfederationen var allmänt omtyckt och respekterad.

Det svenska och det judiska förenades i Valentins person. Som en person med förnämliga yrkesmässiga och mänskliga kvaliteter förtjänar han att stå som portalfigur för en återkommande verksamhet vid Uppsala universitet. Inrättandet av en årlig Hugo Valentin-föreläsning har fått helhjärtat stöd av styrelsen för Programmet för studier kring Förintelsen och folkmord, av dekanus för Historisk-filosofiska fakulteten och av Uppsala universitets rektor. Det har också skett i samförstånd med Hugo Valentins familj.

Professor Harald Runblom är chef för Institutionen för multietnisk forskning och för Programmet för studier kring Förintelsen och folkmord vid Uppsala universitet.